

Freud uitgeven

ELSBETH GREVEN

Het gepubliceerde werk van Freud is in de twintigste eeuw vrijwel geheel in het Nederlands vertaald en uitgegeven.¹ Het begon met een klein boekje van Freud en eindigde met een grote Freudeditie. Diverse uitgevers, en de Vrijdenkersvereniging, zagen het belang van Freuds werk in en publiceerden zijn teksten op uiteenlopende wijze.² Voor de een was Freud een serieuze medische wetenschapper, voor de ander hield hij een grote belofte voor de mensheid in, of anders was hij wel een van de creatiefste geesten van de twintigste eeuw. Van drie Nederlandse uitgevers is te zeggen dat zij doelbewust beleid voerden op de uitgaven van de auteur Freud: S. C. van Doesburgh, De Wereldbibliotheek en Uitgeverij Boom.

Er zijn drie tijdlijnen te onderscheiden in de geschiedenis van de Nederlandse uitgaven van Freud. De eerste periode, waarin de introductie van Freud plaatsvindt, loopt van 1912 tot aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Vervolgens krijgt vanaf de Eerste Wereldoorlog tot en met de jaren vijftig de popularisatie van Freud gestalte. Ten slotte is er vanaf 1960 tot 1990 de canonisatie maar ook de bekritisering van Freud te zien.

De uitgeverij S. C. van Doesburgh — destijds een vooraanstaande Leidse medisch-wetenschappelijke uitgeverij — gaf als eerste werk uit van Freud in het Nederlands. In 1912 verscheen *Over psychoanalyse* [1910] en het jaar daarop volgde *De droom als uiting van het onbewuste zieleleven* [1913]. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1917, bracht Van Doesburgh ook nog Freuds *Beschouwingen over oorlog en dood* [1915] uit. Van Doesburgh werkte samen met bekende psychoanalytici, zoals Jan van Emden en Johan Stärcke, die beiden Freud naar het Nederlands vertaalden.

De pioniersarbeid van Van Doesburgh werd gevolgd door een popularisatie van het gedachtegoed van Freud. De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur — later De Wereldbibliotheek — stelde zich ten doel om literatuur en non-fictie betaalbaar uit te geven voor de arbeidersklasse. De Wereldbibliotheek had gedurende een lange periode vijf boeken van Freud in haar fonds, zoals *De invloed van het onbewuste in ons dagelijksch leven* (1916 [1901]) en het tweedelige *Inleiding tot de studie der psycho-analyse* (1917, 1918 [1916-1917]). De laatstgenoemde titel is overigens in aangepaste vertaling nog steeds in de handel verkrijgbaar. Bekende zenuwartsen als Albert Willem van Rentherghem, Johan Stärcke en Arie Querido vertaalden Freud, maar ook de Wereld-

bibliotheekuitgever en literator Nico van Suchtelen, die een groot bewonderaar was van Freuds leer, zette Freud over naar het Nederlands.

De grote erkenning en canonisatie van Freud in Nederland werd versterkt door Uitgeverij Boom, die vanaf het begin streefde naar kwalitatief hoogstaande uitgaven, voornamelijk op het gebied van de humaniora en de filosofie. Tussen 1979 en 1993 kwamen er bij Boom dertig delen uit met het verzameld werk van Freud: de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*, een editie die oorspronkelijk in gang was gezet door de literaire uitgeverij De Bezige Bij. Deze publiekseditie, thematisch ingedeeld in zeven rubrieken, is tot op heden de enige grote verzameleditie van het werk van Freud in Nederland. In de jaren 1999-2002 verscheen er daarnaast bij Boom een vijfdelige paperbackeditie van Freud, de *Kleine Sigmund Freud Bibliotheek*. Bij deze beknopte editie, die bestemd is voor een algemeen cultureel geïnteresseerd publiek, werden de delen van een inleiding voorzien door filosofen, sociologen en psychoanalytici.

Aan het einde van de twintigste eeuw werd Freuds *Over psychoanalyse* zelfs uitgegeven in de populaire Rainbowreeks *Essentials*, die het werk van de grootste denkers uit de vorige eeuw omvat. Zo is de cirkel rond. *Over psychoanalyse* was het eerste en het laatste boek van Freud dat in Nederland werd uitgegeven in de twintigste eeuw. Nu rijst de vraag: wat gaat er gebeuren met Freuds oeuvre in de eenentwintigste eeuw?

¶ *Het editeren van Freuds werk*

Het werk van Freud vraagt om uitgave als een verzameld werk, gezien de grote hoeveelheid tekst en de grote kwaliteit en de opvallende verscheidenheid ervan. Het vertalen en editeren van Freuds werk is een moeilijke en tijdrovende bezigheid. Freuds stijl is subtiel en gevarieerd (Mahony 1982; Schönau 1968; Muschg 1974) en zijn werk bevat vele tegenstrijdigheden waardoor er bij het vertalen en redigeren dikwijls problemen ontstaan. De laatste vijftwintig jaar is er internationaal veel kritiek geleverd op de diverse vertalingen en edities van Freud (Ornston 1992; Bettelheim 1983). Zo zou de grote Duitse verzameleditie van Freud, de *Gesammelte Werke*, te weinig kritisch zijn: er is geen editieverantwoording, amper een kritisch-verklarend notenapparaat en een tekstvergelijking met Freuds allereerste editie, de *Gesammelte Schriften*, ontbreekt. Bovendien zijn de gepleegde redactionele ingrepen niet altijd verduidelijkt (Grubrich-Simitis 1993, p. 64-65). Wel is er op redactioneel gebied veel goed gemaakt in de in 1987 verschenen *Nachtragsband* bij de *Gesammelte Werke*, die onder redactie van Ilse Grubrich-Simitis tot stand kwam.

Tegen de beroemde en invloedrijke Engelse *Standard Edition* bestaat het bezwaar dat Freuds teksten te veel door de redacteur James Strachey zijn gemedicaliseerd en verwetenschappelijkt. Waar Freud in alledaags Duits schreef, op een veelzijdige, persoonlijke, tentatieve en dynamische wijze,

vertaalde Strachey op een eenzijdige, beperkte, abstraherende, gesloten en onpersoonlijke manier. Hierdoor is volgens sommigen een verkeerde Freud neergezet.³ Maar ook de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* is bekritiseerd, onder andere vanwege het ontbreken van een algemene verantwoording van de samenstellers, de soms willekeurige thematische indeling, de vertaalbreuken die zouden zijn opgetreden en het ontbreken van een zakenregister en een concordantie.

Het wachten is eigenlijk op een volledige, Duitse, internationaal geaccepteerde editie die als basis zou kunnen dienen voor vertalingen. Bovendien zijn er nog veel hindernissen met betrekking tot het verkrijgen van de rechten van Freuds werk. Niet alles wat Freud tijdens zijn leven geschreven heeft, is beschikbaar. Zijn tot nu toe gepubliceerde werk beslaat weliswaar ongeveer achtduizend bedrukte pagina's, maar er ligt nog veel materiaal in het Freud-archief in de Library of Congress in Washington dat nog niet door de erven van Freud is vrijgegeven.

De laatste tien jaar hebben de kennis en ervaring rondom de editiewetenschap een hoge vlucht genomen, zowel internationaal als in ons land.⁴ In editoriale kringen wordt het gebruikelijke en overigens ook vloeiende onderscheid gemaakt tussen een historisch-kritische editie, een publieks-leeseditie en een studie-editie. Bij de historisch-kritische editie wordt gepoogd om alles wat een auteur ooit heeft geschreven op te nemen: hoofdteksten, artikelen, boekhoofdstukken, egodocumenten (brieven, dagboeken), recensies, verhandelingen, essays, maar ook de zogenaamde 'varianten', zoals schetsen, drukproeven en paralipomena (lijstjes, briefjes en kladnotities). Bij een studie-editie wordt het materiaal zo veel mogelijk in samenhang met elkaar gepresenteerd en bij een publiekseditie wordt de weergave van een zo betrouwbaar mogelijke leestekst nagestreefd. De laatste jaren wordt vooral nagestreefd om het creatieve proces van een auteur aan de lezer te tonen waarbij allerlei gevonden tekstfragmenten van de auteur worden uitgegeven. Op editiewetenschappelijk terrein rijzen er echter vragen, zoals de vraag of een historisch-kritische editie van Freud wel haalbaar is, onder andere gezien het vele materiaal dat voorlopig nog niet beschikbaar is en vanwege het dreigende tekort aan financiële middelen.⁵

Bij het editeren staat de belangrijke stelregel voorop dat de tekstbezorger terughoudend moet zijn. De tekst dient zijn onafhankelijkheid te houden en moet voor zichzelf kunnen spreken. De redacteur of editeur moet zich zo veel mogelijk onthouden van interpretatie en van het willen corrigeren van het oorspronkelijk geschrevene. Natuurlijk is er hier een spanningsveld tussen hermeneutiek en editiewetenschap, maar zoals de Duitse Freudredacteur Ilse Grubrich-Simitis het zo treffend zegt in haar boek *Zurück zu Freuds Texten*: het motto 'good enough' van de analyticus Winnicott (de enige realistische eis die opvoeders zich kunnen stellen) geldt ook bij de overlevering van een tekst. Het gaat immers om het tonen van de tekst en zijn geschiedenis. Er

kan gebruik worden gemaakt van de nieuwste bronnen en wetenschappelijke inzichten waar het de tekst zelf betreft, maar niet met betrekking tot de interpretatie daarvan.

¶ *Een nieuwe Nederlandse Freudeditie: Werken*

Het is nu ruim tien jaar geleden dat Uitgeverij Boom de omvangrijke *Sigmund Freud Nederlandse Editie* heeft afgerond. Het is echter altijd de wens geweest van Uitgeverij Boom — al van de toenmalige uitgever Henk Bouman — om een chronologische Freudeditie samen te stellen, mede in het licht van de internationale Freudedities die gaande zijn. Vanwege de overname van het project van De Bezige Bij, die vasthield aan de door haar bedachte opzet, was Boom gehouden aan de thematische indeling. Bij Boom is aan het einde van de jaren negentig de beslissing genomen om een nieuwe Freudeditie te gaan uitgeven. Sinds vier jaar wordt er in relatieve stilte en door een klein team — bestaande uit de vertalers Wilfred Oranje en Paul Beers, de psychoanalyticus Harry Stroeken, de germanist Walter Schönau, de redacteur Petra Kaas, de vormgever René van der Vooren, de uitgever Elsbeth Greven — gewerkt aan een nieuwe, chronologisch geordende editie, getiteld *Werken*. De editie zal uit elf delen bestaan waarvan het eerste deel op 6 mei ter gelegenheid van Freuds honderdvijftigste geboortedag gepresenteerd wordt. De volledige editie zal in het najaar van 2006 verschijnen. *Werken* is gebaseerd op de Duitse *Gesammelte Werke* en de *Studienausgabe* evenals op de Engelse *Standard Edition*.

De nieuwe editie *Werken* verschilt op een aantal essentiële punten van de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*. Zij wil niet zozeer een lees- of publiekseditie zijn zoals de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*, maar streeft een hoger wetenschappelijk niveau na. Er wordt niet alleen een betrouwbare weergave gegeven van Freuds teksten in het Nederlands, maar de lezer wordt via paratekstueel materiaal, dat hieronder zal worden besproken, in staat gesteld om Freuds werk grondig te lezen en te begrijpen en verbanden aan te leggen in diens werk. Daarbij is geen indringende manier van redigeren en tekstbezorgen gehanteerd.

De indeling van de editie is nu chronologisch in plaats van thematisch. Bij de opname van Freuds teksten in *Werken* wordt het jaar van schrijven evenals de algemeen geaccepteerde nummering en bibliografie van Meyer-Palmedo en Fichtner (1999) gevolgd. Dit is in overeenstemming met de meeste internationale Freudedities. De editie vangt aan met Freuds *Rapport over mijn studiereis naar Parijs en Berlijn* (1885) en sluit af met het laatste artikel dat hij in 1938 nog schreef: *Resultaten, ideeën, problemen*. De keuze voor de indeling naar chronologie heeft vooral te maken met de mogelijkheid dat de lezer de ontwikkeling in Freuds werk kan volgen en zo kan ontdekken welke begrippen bij Freud in de loop der tijd veranderden.

Er is tevens sprake van een vermeerderde, uitgebreide editie ten opzichte van de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*. De elf delen zullen in totaal ongeveer achtduizend pagina's tekst beslaan. Dit is een vrij volledige weergave van Freuds psychoanalytische geschriften. Ruim honderd nog niet eerder in Nederland vertaalde en gepubliceerde artikelen — veelal afkomstig uit de aanvullende *Nachtragsband* van de *Gesammelte Werke* — worden opgenomen. Freuds vroege werk over hysterie, hypnose en suggestie (bv. *Die Suggestion und ihre Heilwirkung*, 1888, en *Psychische Behandlung*, 1890), zijn artikelen over psychoneurosen (bv. *Die Abwehr-Neuropsychosen* en *Über Deckerinnerungen*, 1899) en ook zijn metapsychologische teksten (zoals *Entwurf einer Psychologie*, 1895) zullen in het Nederlands beschikbaar komen. Het zijn niet Freuds vooranalytische, neurologische en neurofysiologische geschriften, maar vooral teksten die heel goed de geleidelijke overgang van hysterie naar psychoanalyse in zijn denken te zien geven. Strikt neurologische teksten zijn niet opgenomen. Ook wordt zijn correspondentie in deze editie niet opgenomen, gezien de enorme omvang ervan. Wel worden enkele korte en relevante brieven gepubliceerd, zoals Freuds brief aan Frederik van Eeden uit 1914 en de prachtige brief aan de uitgeefster van het blad *Time and Tide*. Bovendien worden nu ook voorwoorden, boekbesprekingen, voordrachten, referaten, mededelingen en overige korte geschriften opgenomen. Zo lezen we Freuds dankwoord bij de in 1932 aan hem toegekende Goetheprijs en zijn terugblik op zijn gymnasiumjaren.

De nieuwe editie wordt bezorgd door de vertaler Wilfred Oranje, die daarbij geadviseerd wordt door de overige teamleden. Oranje, die zich al zo'n vijftienvintig jaar bezighoudt met het vertalen van Freud, kent het werk van Freud als geen ander. Waren bij de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* nog verschillende vertalers werkzaam, nu is gekozen voor één persoon die alle bestaande vertalingen herziet en waar nodig verbetert, inclusief de door Oranje zelf vertaalde teksten. Bovendien vertaalt hij de hierboven genoemde, niet eerder in het Nederlands verschenen stukken van Freud. Op deze wijze wordt er in de teksten eenheid en uniformiteit aangebracht en treedt er geen stijlbreuk op. Wat de achterliggende vertaalopvattingen zijn van Oranje wordt aan de hand van een hierna volgend interview met hem duidelijk gemaakt.

Wat betreft het redactionele aspect leunt de editie op het werk van James Strachey. Ondanks de forse kritiek die op zijn uitgave is geleverd, is zijn bijdrage van grote waarde. Vooral de redactionele inleidingen van James Strachey zijn verdienstelijk, omdat deze kort, zakelijk en objectief zijn. Zij geven de tekstgeschiedenis goed weer en zijn niet belast met allerlei interpretaties. Een mogelijk nadeel is dat Strachey's inleidingen op sommige punten verouderd zijn of dat er in het huidige Freudonderzoek nieuwe inzichten naar voren zijn gekomen. Maar het is onbegonnen werk om alle opvattingen, nieuwe bevindingen en meningen op te nemen. Waar nodig

worden de redactionele inleidingen voor het Nederlandse publiek aangepast door Wilfred Oranje.⁶

Een belangrijk verschil met de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* is dat de nieuwe Boomeditie wordt voorzien van een zakenindex. Voor de Nederlandse editie is een overzichtelijk, maar selectief en kritisch zakenregister gewenst, inclusief een register van citaten, metaforen en zegswijzen. Het zakenregister waarvoor een nieuw conceptueel raamwerk is ontworpen door Walter Schönau, geassisteerd door Eliane Schönau-Peterson, wordt door hem hieraanvolgend beschreven.

De editie wordt tevens voorzien van een verklarende woordenlijst van psychoanalytische begrippen, waarin de belangrijkste freudiaanse termen worden omschreven. Harry Stroeken zal daarvoor zijn *Nieuw psychoanalytisch woordenboek* (2000) bewerken en nieuwe lemma's toevoegen, die voornamelijk afkomstig zijn uit de vroege geschriften van Freud.

Tot slot is van belang te vermelden dat er in de nieuwe editie een concordantie — verzorgd door Petra Kaas — met de belangrijkste Duitse, Engelse en Nederlandse edities opgenomen wordt. Uitgaande van de nieuwe editie *Werken* wordt aangeduid waar de desbetreffende teksten in de *Gesammelte Werke*, de *Studienausgabe*, *Standard Edition* en de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* te vinden zijn.

Deze gezamenlijke inspanning zal volgens planning resulteren in een editie van elf banden. De grote artikelen en boekhoofdstukken worden in elk deel in chronologische volgorde als eerste geplaatst, gevolgd door de kortere bijdragen, zoals voordrachten en voorwoorden. Het eerste deel, dat de tijdsperiode van 1895-1900 omvat, is het omvangrijkste en omvat circa duizend pagina's, de overige delen beslaan elk afzonderlijk ongeveer zevenhonderd pagina's. Het elfde en laatste deel zal het karakter hebben van een <service-deel>. Hierin worden opgenomen de index van namen en zaken (plus de verantwoording daarvan), de concordantie, de volledige bibliografie, de titelbeschrijving van de verzamelde werken, de begrippenlijst, een biografische schets van Freud en een verantwoording en uitleg van basisprincipes van de tekstbezorger en van de uitgever.

Een novum is dat de gehele editie ook op cd-rom wordt uitgebracht, met een elektronische zoekmogelijkheid.

¶ *Internationale ontwikkelingen*

De voorbereiding van *Werken* is vergelijkbaar met buitenlandse initiatieven om Freuds werk opnieuw te editeren. In Frankrijk is de Parijse uitgever Presses Universitaires de France al geruime tijd bezig met het uitgeven van de *Oeuvres complètes de Freud*. Deze chronologisch geordende editie, die onder redactie staat van de psychiater André Bourguignon, de germanist Pierre Cotet en de psychoanalyticus Jean Laplanche, zal uit twintig delen be-

staan. In 1988 verscheen het eerste deel, inmiddels zijn er dertien banden beschikbaar en bijna elk jaar verschijnt er nu een deel. De editeurs van de Franse editie streven een letterlijke en uniforme vertaling na, die in de gehele editie consequent wordt doorgevoerd (Gathelier 1991, p. 700-712; OrNSTON 1992, p. 135-190). Voorop staat dat de *Oeuvres complètes* een ‹freudiaans Frans› moeten bieden. De stijl van Freud, het ‹freudiaanse idioom› wordt daarom zo letterlijk mogelijk gevolgd. Er worden zelfs neologismen bedacht, zoals het Franse ‹désaide› voor het Duitse ‹Hilflosigkeit›. Er is een vertaalteam van wel dertig vertalers opgesteld, allen germanisten, dat werkt aan de hand van strikte criteria. Een uniforme en consistente vertaling van begrippen staat hoog in het vaandel, maar daarbij wordt de intertekstualiteit niet uit het oog verloren. Een begrip kan bij Freud immers diverse betekenissen hebben, afhankelijk van Freuds ontwikkeling in zijn theorievorming. Daarnaast wordt een lacaniaanse invloed vermeden. Voor Laplanche geldt maar één regel: ‹Le texte, tout le texte, rien que le texte› (Grubrich-Simitis 1993, p. 17). Daarom worden in de *Oeuvres complètes* de noten van James Strachey niet overgenomen: Freuds tekst zal voor zichzelf spreken.

In het Engelse taalgebied wordt er aan verschillende Freudedities gewerkt. De neuropsycholoog en psychoanalyticus Mark Solms werkt al ruim tien jaar aan twee grote projecten. Zijn eerste project is de revisie van *The Standard Edition*, waarop zoals gezegd aanzienlijke (vertaal)kritiek was gekomen. De revisie betreft onder andere een bescheiden correctie van de vertaling, in taalkundig en grammaticaal opzicht, maar ook waar het meer controversiële kwesties betreft.⁷ Daarbij gaat het met name om het verstaan van centrale freudiaanse begrippen, waarbij Solms de lezer erop attendeert dat er diverse interpretaties mogelijk zijn. Solms geeft deze voorstellen aan in het notenapparaat. Rond een begrip wordt de internationale wetenschappelijke discussie getoond, met verwijzingen naar de inmiddels tot stand gekomen literatuur. Solms heeft slechts één verandering in de vertaling van de lopende tekst doorgevoerd: het Duitse ‹Trieb› is nu door hem vertaald als ‹drive›, waar het vroeger ‹instinct› was. Bovendien komt er in het laatste deel van de editie een uitvoerige lijst van psychoanalytische terminologie (waarin opgenomen begrippen zoals ‹cathexis›, ‹superego›, ‹Id›). Deze begrippenlijst laat zien hoe Strachey bepaalde termen vertaalde, maar ook waar zijn vertalende voorgangers zoals Abraham Brill en Ernest Jones voor kozen. Het geeft de geschiedenis van een begrip weer en toont aan hoe Freud tot een definitie is gekomen, waarbij wordt gekeken naar de cultureel-filosofische invloeden van zijn tijd.

Op redactioneel niveau zijn er eveneens wijzigingen, die vooral bestaan uit het actualiseren van Strachey's inleidingen. Maar er wordt ook gebruikgemaakt van ongepubliceerd materiaal dat Ilse Grubrich-Simitis heeft verzameld, zoals Freuds notities, schetsen en netschriften (Grubrich-Simitis 1993, p. 101-302). Bovendien stelt Solms een nieuwe zakenindex over de gehele editie samen. Tot slot is er een toevoeging van een veertigtal artikelen, meestal

korte stukken van Freud, die vrijwel allemaal opgenomen zijn in de Duitse *Nachtragsband*.⁸

Mark Solms bereidt ook een verzameleditie voor van het vroege, voor-analytische werk van Freud: *The Complete Neuroscientific Works of Sigmund Freud*.⁹ Deze vierdelige editie bevat Freuds neurowetenschappelijke teksten en zal vermoedelijk in 2007 beschikbaar zijn. Solms vertaalt de teksten van Freud vanuit het Duits naar het Engels en annoteert deze. Hoewel Freud zelf zijn vroege werk heeft afgeschermd van <zijn> psychoanalyse werpen deze geschriften wel licht op zijn eerste psychoanalytische ontdekkingen en ontwikkelingen. De uitgave over afasie, *Zur Auffassung der Aphasien* (1891), laat bijvoorbeeld duidelijk Freuds overgang van neurofysiologie naar de psychoanalyse zien. Er wordt de laatste jaren overigens in toenemende mate onderzoek verricht naar de zogenaamde <neuropsychanalyse> (Kandel 1999; Solms 2004).

Hoe anders zien de editoriale uitgangspunten eruit bij de *Penguin Freud Library*, een zestiendelige pocketeditie die onder redactie staat van de schrijver en psychoanalyticus Adam Philipps. Met *Interpreting dreams*, dat in het voorjaar van 2006 zal verschijnen, wordt deze thematisch ingedeelde editie voltooid. De vertaling — die met opzet niet uniform en consistent is — wordt verzorgd door diverse literaire vertalers die geen verwantschap hebben met de psychoanalyse. Bij elk deel worden inleidingen geschreven door academici van wie de meesten geen klinische, psychoanalytische achtergrond hebben. Philipps wil vooral een <moderne> Freud laten zien, een <humanistische> Freud in tegenstelling tot Strachey's klinische en wetenschappelijke Freud. Hij beoogt een literaire editie samen te stellen: <a secular, literary Freud who is seen to be like every other writer: endlessly re-describable and re-translatable [...] I think a literary translation will capture some of what has been lost in Freud: an unconsciousness and a conscious ambiguity in the writing, and an interest in sentences, in the fact that language is evocative as well as informative>, zo laat hij weten in *The New York Times* van 10 juni 2000. Op deze wijze hoopt Philipps de in zijn ogen verstarde, gemedicaliseerde, moralistische en geïnstitutionaliseerde psychoanalyse te verlevendigen tot een vorm van literatuur.

In Duitsland is er het vreemde gegeven dat er in Freuds moedertaal geen kritische, zorgvuldig geannoteerde editie bestaat, al zijn wel duidelijke aanzetten daartoe te zien in de *Studienausgabe* en de *Nachtragsband*. Sinds een aantal jaar loopt er bij Fischer Verlag een pocketreeks, *Sigmund Freud — Werke im Taschenbuch*, die onder redactie staat van Ilse Grubrich-Simitis. Van de beoogde achtentwintig delen zijn er inmiddels zesentwintig verschenen. Deze uitgave, waarbij een selectie van Freuds belangrijkste teksten wordt heruitgegeven, baseert zich op de *Gesammelte Werke*, maar geeft nu bij elk deel inleidingen die door Duitse topanalytici geschreven zijn.

Ilse Grubrich-Simitis pleit al geruime tijd voor een nieuwe Duitse kritische uitgave van Freuds werk, in de hoop ooit een Duitse historisch-kritische editie te kunnen verwezenlijken. Zij legt het accent op het tonen van het oorspronkelijke materiaal van Freud, waaronder diens schetsen, notities en ander ongepubliceerd materiaal, zoals zij eerder heeft gedaan bij Freuds *Übersicht der Übertragungsneurosen* (1985). Zo wordt in het nog te verschijnen *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* [1905] Freuds eerste, originele tekst opnieuw en geannoteerd gepubliceerd.

¶ Tot slot

De huidige internationale ontwikkelingen in het editeren van Freuds werk laten zien dat Freud nog alom aanwezig is in de eenentwintigste eeuw. Freud blijft de auteur van klassieke bronteksten, die men kan omarmen, verwerpen, interpreteren, bekritisieren of toepassen.

Nederland past niet alleen met de nieuwe editie *Werken* in een internationaal patroon, maar ook gezien de veelzijdige en complexe geschiedenis van de Freuduitgaven in diverse landen. Het uitgeven van een verzameld-werkeditie van Freud kost bij elke uitgever veel tijd en inspanning en vaak zijn er verschillende hindernissen te nemen.

Er zijn verschillende uitgangspunten aanwezig bij het moderne editeren van Freuds teksten. Elke type editie heeft daarbij zijn voor- en nadelen en het is in ieder geval een groot goed dat er meerdere, verschillende Freudvertalingen komen. De geschiedenis leert immers dat er vrijwel nooit een definitieve tekst of vertaling bestaat. De veelzijdigheid aan vertalingen en redactionele werkzaamheden biedt ontegenzeggelijk een inspiratiebron voor Freudonderzoekers. Bovendien doorbreekt deze variatie een dreigende orthodoxie, waardoor het Freuduitgeven zich ook verder zal kunnen ontwikkelen.

Een historisch-kritische Freudeditie — die voorlopig een toekomstideaal lijkt — is een grote en langdurige onderneming en is ondenkbaar zonder de medewerking van velen. Er zal bijvoorbeeld een internationaal redactioneel team van verschillende Freuddeskundigen, vertalers en redacteuren moeten worden samengesteld. De rol en de toepassing van nieuwe media zal ook groeien, gezien de toenemende internationalisering. Ook zal een academische instelling het werk moeten ondersteunen en zullen er meerdere subsidiegevers moeten zijn die het belang van Freuds werk en voor cultuuroverdracht in het algemeen inzien.

De nieuwe editie *Werken* betekent in ieder geval een grote stap voorwaarts in het uitgeven van Freud in Nederland. Wellicht gaat dit ooit in de richting van een historisch-kritische editie. Freud is het waard!

Literatuur

- BETTELHEIM, B. (1983). *Freud and man's soul*. New York: Alfred A. Knopf.
- BOYNTON, R. (2000). The other Freud (the Wild One) — Adam Philipps' new edition aims to free the master from his disciples' obsessions. *The New York Times*, 10 juni 2000.
- FREUD, S. (1891). *Zur Auffassung der Aphasien — Eine kritische Studie*. Wenen: Franz Deuticke.
- FREUD, S. (1901). *De invloed van het onbewuste in ons dagelijksch leven (Zur Psychopathologie des Alltagslebens)*. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1916.
- FREUD, S. (1905). *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. Redactie: I. Grubrich-Simitis. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, in voorbereiding.
- FREUD, S. (1910). *Over Psychoanalyse. Vijf voordrachten gehouden ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan der Clark University (Über Psychoanalyse)*. Leiden: S. C. van Doesburgh, 1912; *Over psychoanalyse — Vijf colleges*. Amsterdam: Maarten Muntinga, 1999.
- FREUD, S. (1913). *De droom als uiting van het onbewuste zieleleven (Über den Traum)*. Leiden: S.C. van Doesburgh, 1913.
- FREUD, S. (1915). *Beschouwingen over oorlog en dood (Zeitgemässes über Krieg und Tod)*. Leiden: S. C. van Doesburgh, 1917.
- FREUD, S. (1916-17). *Inleiding tot de studie der psycho-analyse*, Deel 1 en deel 2 (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*). Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1917 en 1918.
- FREUD, S. (1985). *Übersicht der Übertragungsneurosen — Ein bisher unbekanntes Manuskript*. Redactie: I. Grubrich-Simitis. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1985.
- FREUD, S. *Gesammelte Werke*. Deel 1-17, Londen, 1940-1952. Deel 18, Frankfurt am Main, 1968. Deel 19, Frankfurt am Main, 1985. Vanaf 1960 de gehele editie bij S. Fischer Verlag.
- FREUD, S. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Deel 1-24. Londen: The Hogarth Press, 1953-1974
- FREUD, S. *Studienausgabe*. Deel 1-10, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1969-1975. *Ergänzungsband*, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1975.
- FREUD, S. *Sigmund Freud Nederlandse Editie*. Deel 1-30, Meppel/Amsterdam: Boom, 1979-1993.
- FREUD, S. *Kleine Sigmund Freud Bibliotheek*. Deel 1-5, Amsterdam: Boom, 1999-2002.
- FREUD, S. *Oeuvres complètes*. Deel 1-21. Parijs: Presses Universitaires de France, 1988- (niet voltooid).
- FREUD, S. *Sigmund Freud — Werke im Taschenbuch*. Deel 1-28. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1991- (niet voltooid).
- FREUD, S. *Werken*. Amsterdam: Boom, in voorbereiding.
- GATHELIER, F.-M. (1991). Die Veröffentlichung von Freuds 'Gesammelten Werken' in französischer Sprache — Gespräch mit Jean Laplanche. *Psyche*, 45, 700-712.
- GREVEN, E. (2005). Van een hartelijke verwelcoming tot een kritisch gedogen — De geschiedenis en toekomst van de Nederlandse Freud-uitgaven. *Psychoanalytische Perspectieven*, 23, 67-94.
- GRUBRICH-SIMITIS, I. (1993). *Zurück zu Freuds Texten — Stumme Dokumente sprechen machen*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- KANDEL, E.R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis — A new intellectual framework for psychiatry revisited. *American Journal of Psychiatry*, 156, 505-524.
- MAHONY, P. (1982). *Freud as a writer*. New York: International Universities Press.
- MATHIJSEN, M. (1997). *Naar de letter — Handboek editiewetenschap*. Den Haag: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen/Constantijn Huygens Instituut.
- MEYER-PALMEDO, I. & FICHTNER, G. (red.) (1999). *Freud-Bibliographie mit Werkkonkordanz*. Frankfurt am Main: S. Fischer.

- MUSCHG, W. (1974). Freud als schrijver. In W. Muschg, *De ontwrichting van de Duitse literatuur* (p. 117-159). Amsterdam: Atheneum, Polak & Van Gennep.
- ORNSTON, D.G. (red.) (1992). *Translating Freud*. New Haven: Yale University Press. Hierin is opgenomen in Engelse vertaling een gedeelte van A. Bourguignon, P. Cotet, J. Laplanche & F. Robert (1989). *Traduire Freud*. Parijs: Presses Universitaires de France. Dit boek verscheen als begeleidend materiaal bij de *Oeuvres Complètes de Freud*.
- SOLMS, M. (2004). Freud returns. *Scientific American*, nr. 5, 57-63.
- SOLMS, M. *The complete neuroscientific works of Sigmund Freud*. Londen: Karnac Books, in voorbereiding.
- SCHÖNAU, W. (1968). *Sigmund Freuds Prosa — Literarische Elemente seines Stils*. Stuttgart: J. B. Metzlersche.
- STROEKEN, H. P. J. (2000). *Nieuw psychoanalytisch woordenboek — Begrippen, termen, personen*. Amsterdam: Boom.
- TIMMS, E. & SEGAL, N. (red.) (1988). *Freud in exile — Psychoanalysis and its vicissitudes*. New Haven/Londen: Yale University Press.

Noten

- 1 Voor een overzicht van de Nederlandse Freuduitgaven zie E. Greven (2005).
- 2 Deze Nederlandse uitgevers waren S. C. van Doesburgh, Hollandia, De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur/De Wereldbibliotheek, Querido, G. W. Breughel, Ambo, Van Gennep, Het Spectrum, Prometheus, Boom en Maarten Muntinga. Overigens gaf de Amsterdamse exil-uitgeverij Allert de Lange in 1938 Freuds *Der Mann Moses und die monotheistische Religion* (in het Duits) uit.
- 3 Enkele critici zijn P. Mahony, D. G. Ornston, H. Junker en A. Holder, in: Ornston (1992), zie ook Timms en Segal (1988, p. 177-219).
- 4 Zo verscheen er van de hand van Marita Mathijssen in 1997 het handboek *Editiewetenschap* en is sinds 1992 het Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis te Den Haag gevestigd. Op internationaal niveau is er sinds 1987 het Duitstalige vaktijdschrift *Editio*.
- 5 Zie Grubrich-Simitis (1993), waarin zij haar principes uiteenzet voor een toekomstige Freudeditie.
- 6 Mark Solms is al geruime tijd bezig de *Standard Edition* te reviseren, ook wat betreft Strachey's inleidingen en noten (zie onder 'internationale ontwikkelingen'). Boom is voornemens het redactionele apparaat van Solms te gebruiken, afhankelijk van de beschikbaarheid van de teksten.
- 7 Persoonlijke mededeling van Mark Solms aan auteur, 11 juli 2005.
- 8 De nieuwe *Standard Edition* wordt uitgegeven door The Institute of Psychoanalysis in Londen.
- 9 Londen: Karnac, vermoedelijk 2007. De Duitse editie zal niet door Fischer Verlag worden uitgegeven maar door Springer Verlag.